

BULGARIAN VILLAGE – SPECIFIC RELIGIOUS COMMUNITY: DEFINITIONS AND SCOPE¹

Abstract: One of the rarely touched themes in theological thought is associated with concepts such as memory, identity, Bulgarian village, religious life in small settlements. The accents we are trying to put in this text are marking new guidelines of reflection on the native reality, spoken from a theological point of view. For the Bulgarian village we can think of as a specific religious community that has preserved the roots of religion, faith, identity.

Author information:

Ivelina Nikolova

Department of Theology
Faculty of Philosophy and History
University of Plovdiv Paisii Hilendarski
✉ ivelina_selo@abv.bg
🌐 Bulgaria

Keywords:

Bulgarian village, religious community,
religion, faith, identity.

В самото начало на размислите си върху българското село като специфична религиозна общност трябва да отбележим, че в случая няма да правим задълбочен анализ на понятието „религиозна общност“, нито бихме се ангажирали с обширни размисли върху религиозната идентичност на хората от българското село. Не става въпрос и принципно за българското село. Нашите размисли ще се концентрират върху едно малко село в Северозападна България със затихващи функции – село Владиченци. То е обект на изследване в научния проект „Християнското и културно-историческото наследство на Северозападна България – стратегии за съхраняване и транслиране на локални идентичности“ (КП 06 ОПР 05/6) към ФНИ.

Размислите ни върху българското село са по-скоро маркиращи посоки на бъдещи изследвания, щрихират по-важни идеи и целят да зададат общия фон на ситуацията в момента, към която по свой начин е въввлечено и нашето село. Ще се опитаме посредством дедуктивен подход бегло да размислим върху религиозността в българското село, за да достигнем до значението на религиозността и във връзка със село Владиченци.

Бихме могли да кажем, че едно от най-разпространените обяснения във връзка със съдържанието на израза „религиозна общност“ звучи приблизително по следния начин: религиозната общност е образувана от група хора, които изповядват определена религия и, чиито начин на живот е структуриран съобразно нейните постулати и се организира в зависимост от стиловете на живот, които тя предлага. В повечето научни изследвания върху религиозните общности се засяга въпрос, свързан предимно с основните религии, или техни и други подразделения.

В случая съвсем няма да стане въпрос за подобен тип религиозна общност. В началото трябва да направим изричната уговорка, че когато говорим за религиозна общност във връзка с българското село, поставяме акцент върху определението „специфична“, защото при все, че

¹ Статията се издава по проект КП 06 ОПР 05/6 към ФНИ.

този тип религиозна общност е част от религиозната общност на православните християни в България, тя притежава своите специфични особености. Защо тази общност е специфична и защо я наричаме „религиозна общност“?

Известно е, че макар всички ние да се числим към християнската религия и по-конкретно към православното вероизповедание, всеки един от нас има своя религиозност, т.е. свой начин на връзка с Бога (доколкото терминът „религия“ означава „свързвам се с някого“, в случая с Бога).² Следователно изхождайки от тази позиция става ясно, че специфичната религия най-напред се създава у човека, а след това с други мащаби, се измерва и в общността, в която той живее.

Що се отнася до село Владиченци, то имаме пълното право да говорим за самородна религиозност и формиране на специфична християнска идентичност.

В едно място, в което православен храм никога не е съществувал, където хората посвоему тълкуват и преживяват определени религиозни истини и практики, се заражда самобитна и автентична религиозност, която няма дубликат с нито една друга в друго населено място. Допускам, че донякъде подобни религиозни идентичности притежават и всички други населени места в страната, където хората посвоему тълкуват и преживяват религиозната действителност, свързана с Църквата и интерпретирана по свой начин. Поради същата тази причина днес говорим за разширяване на битовото християнство в много малки населени места. Разбира се, тези се срещат и в големите градове, но в по-малка степен. Когато хората имат духовна култура, когато религиозният живот е центриран около храма или манастира, темпото, ритъмът на познанието на практикуването на вярата и религията, е различен от темпото в малкото село, в което дори няма храм.

Религията и религиозността в село Владиченци можем да характеризираме като интересен феномен. За нея можем да кажем, че тя не е смислообразуващия фактор, но той по някакъв начин определя техния живот. Хората не се интересуват пряко от православно християнство, но въпреки това ролята на Църквата никога не е била игнорирана напълно и по мои наблюдения, би нараснала, ако има действаща такава. От проведените интервюта с жители на селото става ясно, че ако в селото има действащ храм, те биха посещавали храма и допускаме, че първоначално някакво първоначално ядро от практикуващи християни, би се зародило на това място. Друг е въпросът, че жителите на селото принципно намаляват с всяка изминала година, но и тези, които остават биха могли да образуват подобно ядро.

Село Владиченци, като специфична религиозна общност би могло да бъде разгледано поне от три страни: първа, от гледна точка на вътрешния живот в селото, който е свързан с различни други икономически, социални и културни фактори; втора, във връзка с практиките и традициите, които в някои от случаите наподобяват християнските, но в основата си са напълно самородни. Третата страна обединява горните две: проследяване на начина на сформиранието и празнуване на християнските празници, привнесените в тях практики и обичаи, които в някои

² Познато е определението за религията на Цицерон, според което съществителното *religio* поизтича от латинското *re legere* – обмислям, обсъждам, препрочитам, т.е. разсъждавам върху прочетеното от свещените книги. Цицерон свързва произхода на думата „религия“ с култа. Лактанций извежда корена на думата от *religare* – свързвам, обвързвам, задължавам. Религията в неговите разбирания се представя като договор или взаимно споразумение, в което се обръзва божеството и човекът. Той поставя акцент върху „договорните отношения“ между двете страни, което намира израз в нормите и предписанията, отправени от божеството към хората. Блаж. Августин дава много точен смисъл за понятието религия като начин на възсъединяване на Бога и човека. Той базира своя възглед върху позицията на Лактанций – религията като връзка, но връзка, която е била разрушена и в следствие възстановена. Като такава религията е потребност на човека, с която той се ражда и тази потребност не може да бъде удовлетворена по друг начин. Според християнското значение религията е духовен съюз между Бога и човека, в който не само Бог снихожда към него – най-ярък израз, на което е боговъплъщението – но и човек възхожда към Бога посредством нравственото си усъвършенстване. Като най-обща дефиниция за религия бихме могли да посочим следната: религията е проява на взаимоотношение (съюз) между Бога и човека.

случаи контрастират на християнските. Всяка една от тези страни заслужава вниманието на богослова, но за балансираното и прецизно постигане на желаните резултати и двете би трябвало да се разглеждат едновременно.

В този смисъл религиозната общност предава самородни религиозни практики от поколение на поколение. Тя е небιологична форма на предаване преди всичко на опит, а не на правилно разбиране и познание, включително от едно поколение на друго. Спомням си, когато питах моята баба защо на празникът Младенци се пекат кукли от тесто и се мажат с мед, тя ми казваше: „Мама така е правила и я така правим!“. Срещах този израз и във връзка с въпросите ми по различни теми и отправени към различни хора, особено жените, които се явяваха пазителките на домашните традиции, битовите познания по тези и други въпроси. Следователно тази религиозна общност е съхранявала всичко чрез формата на опита и от поколение на поколение е предавала ценното и значимото, за да бъде съхранено. Друг е въпросът доколко този опит и тези практики са били съхранени по правилния начин и към тях не са се добавяли и други елементи, подхранени от самите жени, практикуващи по свой начин всичко това в своите домакинства. Означава, че имаме много специфично подхранване на християнските основи на празнуването на този или друг празник, на тази или друга традиция, която продължава да се разпростира като своеобразна.

Разпространяващата се религиозност чрез поколенията е показател първо за приемственост между поколенията в самото село. Там всичко е добре съхранявано на принципа на родовата принадлежност и памет, и вътрешната традиция. Чрез подобен тип религиозност хората са съхранявали и малкото познание и практика, които са имали във връзка с християнството. Чрез подобни практики те са утвърждавали дребните семена на вярата и християнската религия, при все, че не са били изчистени от множеството плевели, а обратно – в обрасла с плевели нива, тези семена едва са мъждукали. В същото време обаче са се съхранявали и пазели ревностно така, сякаш са една от основните опори в живота им.

В този смисъл християнската религия, макар и интерпретирана своеобразно, се явява инструмент за приемственост, същностно съдържащ в себе си идеите за историчност, за народност, за националност, за памет. Вероятно и поради тази причина всяко празненство в селото е било съпътствано с изпълнението на народна музика. Тя е най-характерния белег за всяка национална принадлежност на хората към българското село. В нашето село друга музика не е била изпълнявана. Другият вид музика е сръбската музика, която по обясними причини, е била и е все още, дълбоко навлязла в живота на хората от нашия Видински край.

Хората умират, но техните религиозни практики и традиции остават предавани от поколение на поколение и това е специфичната характеристика на специфичната религиозна общност, разгъната в тази малка шепа земя в Северозападна България. От друга страна това е и особената характеристика на човека. Историкът вероятно не би видял нищо ценно в този начин на мислене и извеждане на определени резултати. За нас, богословите, тези вътрешни преживявания на хората са важни, защото те остават най-непредубедения инструмент, чрез който изобщо се разгръща вътрешния живот на човека и се изписва като на длан. За човека съдим по неговите думи, обноски, по начина му на живот. Добре познати са ни думите на св. евангелист Лука, които имат вечен смисъл: „Добрият човек от доброто съкровище на сърцето си изнася добро, а лошият човек от лошото съкровище на сърцето си изнася лошо; защото от препълнено сърце говорят устата му“ (Лука 6:45). Следователно важното е да можем да надникнем в сърцата и умовете на тези хора и да прочетем скритите послания там. Те не прикриват вътрешния си живот, а напротив. От срещите и разговорите с тях видяхме, че те са жадни за споделяне, за това да бъдат чути, да разказват на някого нещо и най-важното: да чувстват, че някой се интересува точно от тях. От единствения поглед към света – чрез телевизора и радиото, те са свикнали всички да се интересуват от политика, от съвременен стил и начин на живот, от младите хора, а към тях никой никога да не поглежда. И когато се опиташ

да надникнеш в душата им, те просто те канят, защото за зажаждали за споделяне и внимание. Приличат понякога на малки деца, които са изоставени в домове за сираци и бленуват топлина и внимание. В същото време това поведение разкрива някакъв вид десакрализиране на интимния им свят. Забелязвала съм през годините, че когато в нормални обстоятелства пожелаеш да чуеш разказ, изтръгнат от живота на определен човек от селото, рядко той може да ти го разкаже пряко и без допълнителни усилия от твоя страна. Обикновено хората от селото не говореха за себе си. Сега обаче, когато всичко около тях се стопява, когато хората се затвориха в себе си, по напълно необясними причини желаят да споделят, защото по този начин сякаш се утвърждават повторно. Така вероятно чувстват, че са потребни, че живеят, че ги има. Създаването на този паралелен живот, чрез изричането на неговото минало, вероятно им изгражда по изкуствен начин усещането, че този живот продължава, че го има, че все още могат да се докоснат до него. Поради тази причина те желаят да споделят и дори да разказват за това, за което в обикновени обстоятелства през изминалите години не са предпочитали да говорят.

Понякога си мисля, че ако те познаваха същността на християнската религия, ако ценяха и практикуваха православната вяра така, както я познаваме и практикуваме ние, животът им би бил различен. Това обаче едва ли някога ще се случи, по обясними причини, за които говорихме в началото.

Дълбоко вярвам, че който не се учи от религиозния си опит, от този на другите, от припознатия и преживения в очите и живота на другите, той е обречен да се затрие, да изчезне така, сякаш никога не е бил. И в същото време съзнавам, че дори да не се учим съзнателно от религиозния опит, оставаме въввлечени в него не заради друго, а защото религията остава дълбоко вкоренена в душата на всеки. Познати са ни думите на Тертулиан, според когото душата по природа е християнка. Точно това наблюдаваме и в жителите на село Владиченци. Каквото и както да практикуват във връзка с православната религия, те остават вкоренени в нея посвоему, с изкривени и деформирани практики, но стоящи на пост и не приемащи чужди на православието религиозни форми на живот. В нашето село не е имало и няма да има прояви на други религиозни общности. И това е другата парадоксална специфика и странен феномен на селото ни, схванато като специфична религиозна общност: православната вяра не е практикувана в нейната правилност и пълнота, но и не отстъпват от нея.

Съдържателния обхват в схващането на нашето село като специфична религиозна общност, може да бъде определен многопосочно. В него влизат всички религиозни практики и обичаи, битови традиции и остатъци от езическите празници и изобщо всичко онова, което се числи към нематериалното наследство в едно населено място и, което е предавано през поколенията.

Истината е, че религиозният феномен в селото и изобщо религиозното не са натуралистично дадени наготово фактори, които хората е трябвало да приемат по някакъв начин и да се приспособят към тях. Обратно, те са преживени реалности, от които те са извличали определени поуки, и в същото време постоянно биват конструирани и преконструирани така, както това се случва в академичното богословие с теоретичното обиграване на определена идея. Разликата между двете обаче е в това, че в първия случай говорим за жив опит и за живо предание, почувствано, изстрадано, вкоренено в личността на самия човек. Във втория случай погледът на изследователя е външен, понякога меркантилен и в повечето от случаите, той остава безпътен и студен.

В колективната религиозна памет на жителите на нашето село още отекват различни начини за практикуване на православната религия, а в тези начини ние четем общностната и колективната памет на предишните поколения. Присъства несъмнено и индивидуалната памет на отделните личности, чиито имена не знаем, но които са оставили своя отпечатък върху всичко, с което разполагаме днес.

По време на прочитането на този процес идва непременно и един друг момент – моментът, свързан с поуката от присъствието и развитието на религиозната памет на населението. Тя предполага от една страна повтаряемост на ситуации и на схеми, на поведение и на начин на мислене и в този смисъл се възприема като статична. В същото време обаче в нея е кипяла динамиката на практикуването и живия опит, на вярата в това, което е извършвано и на неповторимостта на действията, свързани с него.

Така напр. при честването на определен християнски празник, като Рождество Христово традицията в селото повелява непременно хората да се конкат, да празнуват с традиционни ястия, да почитат раждането на Божия Син не пряко, не във връзка с точните детайли около празника, но посвоему. Те са разбирали този празник като повод да си пожелаем благодат и сполука. Непразнуването вече означава отстъп от благодатта на Бога и по някакъв начин е заплашителна за живота на семейството, което не отдаде полагащата се почит на празника. Докато в разбиранията за смисъла на празника в православната традиция по време на тоталитарния режим, и след това – днес, присъства несъмнено правилно разбиране и практикуване, в самобитната селска религиозна общност това не се среща. Там нещата не се променят, начина на възприемане и транслиране на религиозните, и по-скоро битовите послания е един и същи от преди десетки години и не се допуска никаква радикална промяна. Модерната трансформираща се епоха не може да засегне нито миналото, нито настоящето на селото. Всички жители безгласно съзнават, че тези трансформации в поведението и мисленето на техните деца не продължават миналото, а му изневеряват, не гарантират успешното предаване на традициите в бъдещето, а ги заравят със себе си. Тези закостенели в себе си жители съзнават много добре това и в същото време разбират, че техните деца не могат да вървят по стъпките им, защото съвременното общество върви по други пътеки и, ако обречат на това и децата си, те ще страдат много повече, отколкото са страдали те самите.

Макар днешните наследници на хората от село Владиченци в някаква степен да се скъсали с традиционния начин на живот в селото, и остават както всички останали хора ориентирани към бъдещето, те са с ясното съзнание, че са загърбили нещо старо, но не остаряло, нещо закостеняло, но не ненужно, нещо забравено, но не незапомнено. Сложно подвижното съвременно общество в страната ни все повече ще съзнава, че първичната религиозност, бит, култура и начин на живот в българското село не бива просто да бъде отхвърлена или трансформирана. Тя трябва да бъде съхранена и запазена доколкото е възможно и е по силите на всеки от нас.

Все повече и ние ще съзнаваме, че не бива да се забравя миналото, да се изоставят традициите и рутината на живота на нашите баби и дядовци. Вероятно подобен подход е действащ в други традиционни общества, но не и в България. Тук подобно поведение не гарантира успех. При това промените в българското общество и последвалите ги трансформации в културата, бита, разбирането, поведението, речника, облеклото и много други категории у човека са толкова бързи, че мнозина не могат да ги осъзнаят и биват погълнати от тях преди да са разбрали какво се е случило. Нашите деца трябва да познават своето наследство, трябва да могат да се потопят по свой начин в миналото и оттам да черпят вдъхновение за настоящето и за бъдещето. Макар че те днес мислят по различен начин и са необременени от традицията и рутината, открити са за напълно нови решения за своя живот, ние трябва да им предоставим възможността да преживяват своите корени, да ги интерпретират макар по свой и нов начин, но да останат. И това е своеобразен модел на съвременна трансформация на миналото, през погледа на децата ни, но ориентиран към настоящето, а не само към бъдещето.